

Arkivsak

25/08837-2

Saksbehandler

Vibeke Lia

Saksgang

Hovedutvalg for inkludering, idrett og kultur

Møtedato

03.06.2025

Høring av forslag til bevaringsstrategi for næringer og industriers kulturmiljø

Innstilling fra fylkesdirektøren

Hovedutvalg for inkludering, idrett og kultur støtter arbeidet med bevaringsstrategi for næringer og industriers kulturmiljø. Høringsuttalelsen følger av fylkesdirektørens vurdering i saken.

Sammendrag

Saken beskriver utkast til Bevaringsstrategi til næringers og industriers kulturmiljø, samt fylkesdirektørens forslag til høringsuttalelse til denne.

Bakgrunn og saksgang

Riksantikvaren har i henhold til Prop 1S (2023-2024) fått i oppdrag å utarbeide bevaringsstrategier. Riksantikvaren har nå oversendt forslag til bevaringsstrategi for næringers og industriers kulturmiljø på høring.

Bevaringsstrategiene for kystens og landbrukets kulturmiljø har tidligere vært behandlet av hovedutvalget i henholdsvis sak 57/24 og sak 71/24. Bevaringsstrategi for bygder og byers kulturmiljø, samt strategien for industrier og næringers kulturmiljø er de to siste strategiene, og er nå på høring samtidig. Hovedutvalg for inkludering, idrett og kultur behandler saken.

Saksopplysninger

Om bevaringsstrategiene

Bevaringsarbeidet skal vektlegge og styrke betydningen av kulturmiljø for samfunnet. Dette er i tråd med Meld. St. 16 (2019–2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken – Engasjement, bærekraft og mangfold. Regjeringens grep med nye bevaringsstrategier skal strukturere innsatsen for å oppnå de nasjonale målene ved å koordinere virkemidler og involvere ulike aktører.

Arbeidet med bevaringsstrategier er et av hovedgrepene for kulturmiljøfeltet, med mål om å strukturere, samordne og organisere innsatsen slik at virkemidler ses i sammenheng og

kulturmiljøer ivaretas. Det legges særlig vekt på målet om å ta vare på et mangfold av kulturmiljø, og å synliggjøre kulturmiljøer og landskap som miljømessige, sosiale og økonomiske ressurser i samfunnsutviklingen.

Bevaringsstrategi for næringers og industriers kulturmiljø

Vestfold fylkeskommune mottok forslaget til bevaringsstrategi for næringer og industriers kulturmiljø til høring 28.04.2025, og uttalefristen er 13.06.2025. Den nasjonale bevaringsstrategien for næringers og industriers kulturmiljø skal bidra til at et mangfold av kulturmiljø blir bevart og tatt i bruk som ressurs i en bærekraftig samfunnsutvikling. Strategien skal også bidra til engasjement for næringers og industriers kulturmiljø.

Å bruke naturressursene har vært avgjørende for mennesker til alle tider, og bearbeiding og foredling av råstoff har dannet grunnlag for industrivirksomhet opp gjennom tidene. I senere tid – perioden etter 1950 – har også kommunikasjonsteknologien (IKT) dannet grunnlag for nye industrivirksomheter og stor industriutvikling. Bevaringsstrategien omfatter tre deltemaer. De er valgt ut fordi de rommer særskilte utfordringer og samtidig et potensial for vern gjennom bruk.

Bevaringsstrategien er i hovedsak avgrenset til kulturmiljø innenfor sekundærnæringer. Hovedvekten i bevaringsstrategien ligger på industri, men i en vid betydning av ordet. Den vide betydningen er at industri er næringsvirksomhet som består i bearbeidelse av råstoffer eller råvarer. Dermed kan den også kan favne om for eksempel jernutvinningen tusenvis av år tilbake. De tre deltemaene i bevaringsstrategien er prioriterte områder i kulturmiljøpolitikken knyttet til det omfattende kulturhistoriske temaet næringers og industriers kulturmiljø.

Deltema 1: Industrien som bygde landet

Deltemaet omhandler næringene med størst betydning gjennom tidene og om industriens rolle i samfunnsbyggingen. Mange av industrimiljøene knyttet til de største næringene kan være vanskelige å ivareta gjennom fysisk bevaring. Samtidig har de et uutnyttet potensial for formidling av kunnskap om industriutviklingen. Prioriterte områder er Industrimiljøet og Hjørnesteinsbedriften.

Deltema 2: Våre mangfoldige næringer

Deltemaet omhandler sårbar og mangfoldig industriarv. Det gjelder verdifulle kulturmiljø som bidrar til identitet og tilhørighet i rurale og urbane strøk. De representerer både store kulturmiljøverdier og betydelige ombruksressurser. Prioriterte områder er Byindustri og Særegen småindustri.

Deltema 3: Industriens logistikk

Deltemaet omhandler bevegelige kulturminner og infrastruktur knyttet til næringers og industriers kulturmiljø. Prioriterte områder er Bevegelige kulturminner og Infrastruktur knyttet til næringers og industriers kulturmiljø. Innsatsen skal bidra til at bevegelige kulturminner og infrastruktur blir bevart og brukt.

Direktoratet ber om innspill på utfordringsbildet, avgrensningen av strategien og deltemaene med tilhørende prioriteringer, samt synspunkter på hva som bør vektlegges innenfor deltemaene.

Økonomiske, administrative og juridiske konsekvenser

Fylkeskommunen skal ha et hovedansvar for å følge opp bevaringsstrategiene i fylkene og sikre god forvaltning av kulturmiljøer. Det regionale nivået skal også ha ansvar for å fordele statlige tilskuddsmidler, og stimulere til utvikling og vekst. Samlet sett kan dette medføre en forholdsvis stor oppgaveportefølje og behov for økt kapasitet for fylkeskommunen. Fylkeskommunene vil være avhengige av en finansieringsmodell som gir handlingsrom til å kunne prioritere arbeidet med bevaringsstrategiene. Dette forholdet spilte tidligere Vestfold og Telemark fylkeskommune inn til høringen av den overordnede bevaringsstrategien i 2023, hvor det ble presisert at virkemiddelapparatet som har tilhørt bevaringsprogrammene som nå er under avvikling, må bli videreført og fortsetter som tilskuddsordninger koblet til de nye bevaringsstrategiene.

Konsekvenser for fylkets klimamål og FNs bærekraftsmål

Meld. St. 16 (2019-2020) sier at kulturmiljø i større grad skal tas i bruk som en ressurs for å oppnå en bærekraftig samfunnsutvikling. Det er et nasjonalt mål at kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging. Kultur, natur og næring er uløselig knyttet sammen. Mennesker har levd av naturen til alle tider, og det er naturgitte forhold som ligger til grunn for mønstrene i hvor og hvordan næringer og industrier har blitt etablert. Kulturarven er en viktig kilde til kunnskap om bærekraftige praksiser, og bevaringsstrategien for næringer og industriers kulturmiljø vil kunne bidra til måloppnåelse på flere av bærekraftsmålene, da særlig mål 11, 12, 13, 14 og 15.

Fylkesdirektørens vurdering

Fylkesdirektøren er positiv til arbeidet med næringer og industriers kulturmiljø. Vestfold har nasjonalt og regionalt viktige kulturmiljøer som berøres av deltemaene og prioriteringsområdene i strategien. Strategiens premiss om at temaet trenger utfylling og større kunnskapsgrunnlag er også gjenkjennelig i vårt fylke. Utfordringsbildet som tegnes peker på en rekke sentrale poenger, slik som manglende oversikt, lite helhetlig tilnærming til temaet, og manglende teknisk kompetanse på denne typen av kulturmiljøer. Nærings- og industriarven har potensial til å utnyttes bedre som ressurs i utvikling av vestfoldsamfunnet.

Fylkesdirektøren mener forholdet mellom bevaringsstrategien og Riksantikvarens kartlegging av nasjonalt viktige kulturmiljø må tydeliggjøres. Strategien omtaler i stor grad på kulturmiljø fra 1900-tallet, og disse er i vårt fylke ikke pekt på i kulturmiljøarbeidet. Fylkesdirektøren ber Riksantikvaren vurdere hvordan arbeidet med kulturmiljøer og landskap av nasjonal interesse vil fungere i sammenheng med de utvalgte deltemaene med undertema/prioriteringer.

Fra et klimaperspektiv, er det positivt at strategien har et tydelig fokus på ombruk/gjenbruk, som er forankret i Riksantikvarens klimastrategi. Dette vil redusere klimagassutslipp fra materialbruk og transport. Samtidig er det viktig at områder som kan transformeres gis muligheten til å dekke fremtidige behov og kan fortettes, for å redusere behov/nedbygging av karbonrike areal, som skog, myr m.m. Å utnytte grå arealer, som eksisterende nærings- og

industriområder, er viktig for å redusere utslipp fra arealbruk. Det er derfor viktig at strategien ikke er til hinder for dette.

Det er også viktig at det legges til rette for fornybar energiproduksjon og energieffektive løsninger. Å unngå nedbygging karbonrike areal, tilrettelegge for fornybar energi og energieffektivisering er sterkt forankret i Statlige planretningslinjer for klima og energi (2024).

Tilbakemelding på avgrensning

Fylkesdirektøren støtter at bevaringsstrategien ikke har en avgrenset tidshorisont. Det er en styrke at strategien favner hele forhistorien opp til i dag. Strategien er i hovedsak avgrenset til å gjelde sekundærnæringer, altså videreforedling av råvarer. Dette fremstår rimelig, selv om en del av de historiske næringene, og mangesysleriet som fremheves flere steder i strategien, bidrar til at skillet ikke alltid kan forstås skarpt.

Fylkesdirektøren registrerer at selv om det samfunnsbyggende aspektet ved næring og industri fremheves, skal stedsutvikling ikke være en del av denne strategien, men synliggjøres i bevaringsstrategi for bygder og byer. En av Vestfolds viktigste industrier på 1800-1900-tallet, hvalfangsten, har i liten grad etterlatt seg spor i form av fabrikk- og næringsbygg. Hvalfangsten har likevel i stor grad preget stedsutviklingen i flere av våre byer, særlig Sandefjord og Tønsberg, gjennom arkitektur og boligmiljø. Vi håper at sammenhengen mellom den næringsbaserte samfunnsutviklingen og stedsutviklingen likevel blir dokumentert og løftet frem gjennom samvirket av de to strategiene.

Fylkesdirektøren er også oppmerksom på at kulturmiljø knyttet til fiske er definert ut av strategien, ettersom det er en primærnæring. Det beskrives at dette er del av kystens kulturmiljø, som har sin egen bevaringsstrategi. Vi påpeker at temaet næring eller fiske ikke fremgår av deltemaene som er beskrevet i bevaringsstrategien for kystens kulturmiljø, og ber om at man gjør mer tydelig hvordan denne helt sentrale næringen i norsk historie og forhistorie er tenkt inn i strategiene. I Vestfold finnes det trolig et stort spekter av kulturminnetyper knyttet til fiske langs kysten og i skjærgården, i tillegg til at laksefisket i Lågenvassdraget har satt både materielle og immaterielle spor. Gjennom Regional plan for bærekraftig arealpolitikk (RPBA) har Vestfold fylkeskommune pekt på tradisjonsfisket i Kjerrafossen som regionalt og nasjonalt betydningsfullt.

Tilbakemelding på deltema

Fylkesdirektøren støtter at man har gjort en innsats for å spisse og avgrense temaet næringer og industrier, som kanskje er det minst utforskede av temaene som bevaringsstrategiene omhandler. Fylkesdirektøren ser at de tre deltemaene ivaretar ulike nivåer ved industri- og næringshistorien. Deltemaet *Industrien som bygde samfunnet* synes å favne sosial og nasjonal historie på et overordnet nivå, mens *Industriens logistikk* synes å ta i betraktning helt konkrete lokale installasjoner. Fylkesdirektøren ser frem til å erfare hvilke tiltak denne metodikken leder til. Det er videre en fordel at det er åpenhet for å jobbe videre med temainndelingen etter hvert som strategien virker.

Fylkesdirektøren berømmer Riksantikvaren for å løfte sammenhengen mellom de store næringene og fremveksten av velferdssamfunnet i deltemaet Industrien som bygde samfunnet.

Industri- og arbeiderhistorien som bidro til fremveksten av rettigheter for fellesskapet er en sentral del av norsk historie og identitet. Blant industrimiljøene som allerede er identifisert som nasjonalt viktige i Vestfold, har vi Hammerdalen i Larvik og Eidsfoss i Hof, som dokumenterer utviklingstrekk knyttet til jernindustrien fra 1600-tallet og fremover, i tillegg til Barkevik sørvest på Brunlanes som er et anlegg for utskipning for Fritzøe jernverker. Det er mindre kunnskap om arven etter den nyere industrien.

Steinindustrien er en primærnæring som er av en slik karakter at det likevel er naturlig å tenke den inn under temaet næring og industri. I Vestfold har historien rundt utvinning av Larvikitt stor betydning fra 1850-tallet og fremover, og særlig i Larvik finnes det kulturminner knyttet både til selve bruddvirksomheten, samt til transport og utskiping av steinen. Vern av denne typen industrispor må kunne ta hensyn til fremtidig behov for å utnytte ressursene. En eventuell nasjonal innsats for å vurdere den geologisk baserte kulturarven, må gjøres i samarbeid med relevante parter slik som NGU, direktoratet for mineralforvaltning, og fylkesgeologene. Eventuelt vern av historiske brudd bør kunne fortsatt tillate uttak av ressurser som kan nyttes der massene har historisk betydning, og behøves til for eksempel restaurering av historiske bygg.

Fylkesdirektøren vurderer at deltemaet Våre mangfoldige næringer treffer godt inn mot virkeligheten i Vestfold, et lite fylke med fem levende kystbyer og begrensede arealressurser. Fylket har historisk vært preget av tilflytning og utfart, og med et mangfoldig næringsliv både i form av håndverk og industri. Alle byene har industriallegg som har hatt stor betydning for byenes identitet, særpreg, arbeidsliv og sosiale forhold, slik som Jotun i Sandefjord, Farris i Larvik, Scanrope i Tønsberg, industrien på Karljohansvern i Horten og aluminiumsindustrien i Holmestrand.

Arbeidet med omforming og transformasjon av næringer og industriers kulturmiljø i byene fremstår som særlig interessant inn mot gjeldende planer og pågående planarbeid i fylkeskommunen, slik som Vestfoldplanen og arbeidet med revidering av RPBA. Et viktig premiss i revisjonen av RPBA er å legge til rette for vekst i befolkning og verdiskaping innenfor bærekraftige rammer. Det er forventet en befolkningsøkning i Vestfold, og med et overordnet mål om at hovedvekten av utbygging skal skje i byene, er økt press også på kulturmiljø å forvente. Kommunene har et særlig ansvar for stedsutviklingen på dette nivået både som planmyndighet og som planlegger. Nettopp kommunene må gis støtte og en aktiv rolle i arbeidet. Verdiskapingspotensialet knyttet til disse kulturminnene kan med fordel fremheves og konkretiseres enda mer.

I Vestfold er det en rekke sårbare kulturminner i utmark etter ulike typer produksjon, slik som skipsbygging og -reparasjon i mindre skala, bekkekløver, og spor etter saltkoking og trankoking, som synes å favnes innenfor det prioriterte området *særegen småindustri*. Noen av disse kulturminnene har stort potensial for formidling gjennom frivillig engasjement. Det er noe uklart hvordan strategien vil ta opp i seg industri av litt større karakter utenfor byene, slik som møller og annen småindustri. Fylkesdirektøren støtter likevel avgrensningen på det nåværende tidspunkt.

For deltemaet Industriens logistikk, vil fylkesdirektøren bemerke, at Vestfold er et kystfylke som siden vikingtiden har hentet mye av sine ressurser og sin posisjon fra kontroll over logistikk og handel. Fylkets næringsliv er tett knyttet til muligheten for å drive utskipping og handel. Når det gjelder satsningsområdet bevegelige kulturminner, noterer fylkesdirektøren at fartøy ikke er inkludert i denne strategien, men antas å dekkes opp i bevaringsstrategien for kystens kulturmiljø. Infrastruktur knyttet til båtbygging (verft), vil det likevel være naturlig å se på i denne sammenhengen, og her finnes også en rekke bygg og anlegg som har karakter av landemerker, og identitetsmarkører både for byene og for arbeiderbefolkningen.

Bygningsmassen etter den kystrelaterte industrien, kanskje særlig verftsindustrien, er sårbar for rivning på grunn av sin attraktive beliggenhet ved strandlinja nært byene. Større kjennskap til verdiene i dette bygningskomplekset vil kunne være en verdifull ressurs for vestfoldsamfunnet. Fylkesdirektøren imøteser verktøy for å identifisere, verdisette og bearbeide/ombruke denne typen bygninger og miljøer. I Vestfold er Regional kystsoneplan under utarbeidelse, og blant målene det arbeides mot er å *øke attraktiviteten til de sjønære arealene i byer og tettsteder, og å legge til rette for et variert og bærekraftig næringsliv i kystsonen*. Næringer og industriers kulturmiljø langs kysten bør kunne bli en ressurs inn mot disse målene, også for å styrke allmennhetens tilgang til strandlinja i de bynære områdene.

Konklusjon/anbefaling

Fylkesdirektøren støtter arbeidet med bevaringsstrategi for næringer og industriers kulturmiljø, og ser at strategiarbeidet vil bidra til å nå de nasjonale målene i Meld, st. 16 (2019-2020), og å løfte aspekter ved kulturarven som fortjener formidling.

Vedlegg:

Vedlegg 1 Høringsbrev

Vedlegg 2 Utkast til bevaringsstrategi for næringers og industriers kulturmiljø

Vedlegg 3 Protokoll